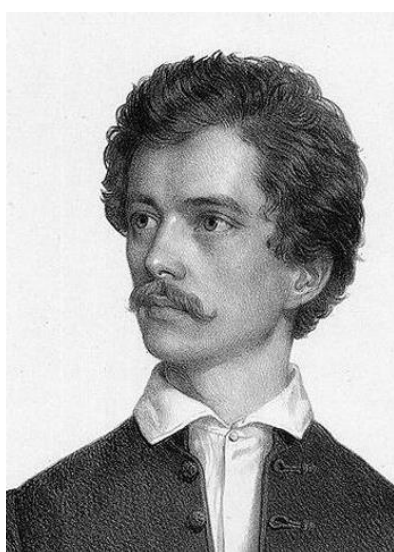

ITTZÉS MIHÁLY¹ KODÁLY PETŐFIJE

Kodály Zoltán

Petőfi Sándor

Az a zeneszerző, aki legfontosabb kifejezési formáinak az énekes muzsikát érzi, vallja, óhatatlanul közvetlen, bensőséges viszonyba kerül az irodalommal, mindenekelőtt a költészettel. Kodály Zoltán esetében ezt a zeneszerzői érdeklődést kiegészítette, fokozta az irodalmi iskolázottság, sokszor segítette, inspirálta, akár csak tudományos és pedagógiai munkájában. Ha Kodály zeneszerzői életművét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a vokális műfajok közül egy ideig a dal állt érdeklődése középpontjában, a *Psalmus hungaricus* (1923) után pedig – a szólóhangra feldolgozott népdalok mellett, sőt azokat is háttérbe szorítva – az énekkari muzsika. Ha szövegválasztását kísérik figyelemmel, hamarosan észre kell vennünk, hogy a népköltészet remekei mellett – melyeket olykor-olykor zenéjük nélkül is felhasznált önálló dallamokat alkotva hozzájuk – a régebbi magyar irodalom jeleseihez fordult ihlető, az ő

¹ Ittzés Mihály (Sárkeresztúr, 1938. október 8. – Kecskemét, 2018. június 12.) zenepedagógus, karnagy, szerkesztő, zenei író. 1963-ban szerzett diplomát a Liszt Ferenc Zeneakadémia énektanár és karvezetés szakán. 1963-1970 között a győri Zeneművészeti Szakközépiskolában tanított szolfézszt és elméleti tárgyakat, és több évig vezette az iskola növendékzenekarát is. 1970-ben a kecskeméti Kodály Iskola tanára és kórusvezetője lett. 1973-tól, Kodály Intézet megalakulásától volt az intézet tanára, valamint a könyvtár vezetője, szervezője és oktatója a Nemzetközi Kodály Szemináriumoknak. 1980-tól 2001-ig volt az Intézet igazgatóhelyettese, közben 1991 és 1993 között megbízott igazgatója. 2001-től haláláig részfoglalkozású kutatóként és oktatóként dolgozott tovább. Fő kutatási területe volt Kodály Zoltán élete és munkássága, de foglalkozott a magyar zenetörténet más kérdéseivel is. Több írása jelent meg Liszt Ferencről és 20. századi zeneszerzőkről. 2009-ben Bárdos Lajosról írt kismonográfiát. Tanulmányainak válogatott kötete 22 zenei írás címen 1999-ben jelent meg. 2002-ben pedig Zoltán Kodály, In Retrospect címen zenetudományi doktori disszertációja, melyet a Jyväskylä-i Egyetemen (Finnország) védett meg. A „Kodály Petőfi je” c. tanulmányt Ittzés Mihály „22 zenei írás” (Kodály és .... elődök, kortársak, utódok) c. 1999-ben, a kecskeméti Kodály Intézet gondozásában megjelent nagysikerű kötetéből vettük át feleségének, Ittzés Katának szíves engedélyével. (A Szerk. megj.)

gondolatait, mondanivalóját is kifejező szövegekért. A tízes és húszas évek gazdag daltermésében a kortársak – Ady és Balázs Béla mellett – mindenekelőtt Berzsenyi, Kölcsey, majd Csokonai, Balassi s 17-18. századi névtelenek megzenésítésével találkozunk. Ebben tudatos program is vezette a komponistát: megadni a hajdanvolt költők verseinek azt az értékes és tősgyökeresen magyar zenei foglalatot, amelyet azok a maguk idejében nem kaphattak meg megfelelő zeneszerző, zenei nyelv és érdeklődő közönség hiányában. Arany egy verssel szerepel a korai daltermésben, Petőfi pedig tulajdonképpen eggyel sem, hisz a csak címéről ismert, kiadatlan diákköri darabot aligha számíthatjuk ide (*Szeretném itt hagyni a fényes világot*, énekhangra zongorakísérettel, 1902). Később a kórusok korszakában sem találkozunk eleinte Petőfi-megzenésítéssel. Újra feltűnik Berzsenyi és Kölcsey neve: verseik közül a közéleti témájúak kapnak remekmű zenét (*A magyarokhoz* – Forr a világ, ill. *Huszt*). Találkozunk Vörösmarty-verssel, Balassival, magyar nyelvű bibliai szöveggel. Arany Jánossal – legalább egy csodálatos kis női karban (*Csalfa sugár*). A *Bicinia hungarica* népdalai, régi egyházi népénekei között Kazinczy, Verseghy, Kisfaludy Sándor, Lévay József, majd Balassi és Bornemissza egy-egy verse is felbukkan. Persze Ady is újra zenéhez jut a harmincas években Kodály műhelyében. Az új költőnemzedéket néhány Weöres-vers gyönyörű kórusletéte és egy archaizáló Gazdag Erzsi-vers megzenésítése képviseli Kodály életművében a harmincas-negyvenes években. Petőfi neve azonban csak Kodály szaporodó cikkeiben, előadásában tűnik fel ebben az időben, mígnem a vészterhes kor mind több aktualitást ad Petőfi Sándor verseinek. Ahogy a háború fellegei tornyosulnak, ahogy egyre feszültebb, tragikusabb, ugyanakkor újat, szebbet, jobbat követelő lesz a helyzet, sorban megjelennek Kodály Petőfi-kórusai. Szerzőjük a száz évvel korábbi történelmi helyzettel talált párhuzamot. Úgy gondolhatta, hogy Petőfi izzó hazaszeretete, a közösségért, a népért és nemzetért, életért és szabadságért szót emelő költészete lehet az ő zenéjének társa, mondanivalójának hordozója. Talán minden addigi korszakánál több közéleti témájú művel vall felelősségérzetéről, tunyaságot, hazafiatlanságot, széthúzást ostorozó szavakkal – Petőfi szavaival –, a múltból vett, de a jövő érdekében a mának szóló példákkal. Kórusművészetének legfőbb ihletője az 1940-es években Petőfi költészete. A Kodály által megzenésített nyolc darab között egyetlenegy „népdala” van Petőfinek, a *Hej, Büngözsdí Bandi* férfikarra, a meglöpött legény „szerepében” bariton szólóval is. Zeneileg igényesen megírt darab, melyben a népdalos hangvétel bizonyos fokig ironikusan alkalmazott magasrendű kórustechnikával párosul, a reneszánsz madrigálok, kórusdalok, villanellák stilizált eszközeivel. A csupa közéleti témájú, a nemzeti sorskérdéseket tárgyaló, ostorozó és buzdító versre írt Petőfi-kórus mellett ez a kis romantikus népi életkép elsősorban zenei lehetőségeivel ragadhatta meg a szerző figyelmét 1947-ben.

Elsőként két vegyeskarra írt darab készült el Kodály Petőfi-megzenésítései közül: *A székeleyekhez* és a *Csatadal*, mindkettő 1943-ban. Az elsőben a vers kezdő komoly, borongós képeihez, hangulatához illő népdalszerű melódiát illesztett a zeneszerző. Erre az új stílusú népdalainkban oly gyakori tizenegy szótagos sorszerkezet és a népdalok kezdésére emlékeztető természeti kép indíthatta:

14/1.

Lassan $\text{♩} = 68$

Sz

Körös - kö - rül sötét fél - hó az é - gen,

pp

Egy ma - gányos csil - lag ragyog kö - zé - pén. Az a csil - lag

ott a ma - gyar nép ké - pe, Kit i - de - gen né - pek vét - tek kö - zép - re.

Már a hangnem, *f-moll* is hagyományosan a „borongósságot” jellemzi.

Egyszerű és finom szófestés, amikor a „magányos csillag” képét a kíséret nélküli megszólaló, magáramaradó szoprán szólam dallama rajzolja meg. A második szakasz csak kis változtatásokkal ismétli a dallamot, de kísérete gazdagodik. A szinte reménytelen kezdő gondolatok kulminációját a harmadik strófa új, ellenpontoszó zenéje jelenti. „Ha a magyar is elhagyja a magyart...” A nemzeti egység hiányát súlyos bajnak érezte Kodály mindig is, de ennek leginkább a háború keserű esztendeiben adott hangot. Ugyanezt a gondolatot foglalta 1944 őszén zenébe, amikor egy régi rigmusra – az Éneklő Ifjúságnak ajánlva – megírta a „Magyar magyart rontja, kár, Bár több esze volna már!” szövegű kis kánonját.

A székelyekhez nemzethalált jósoló versszakában feltűnik egy kicsi kis hármashangzat motívum, mely később is jellemző sorzáró dallamfordulatként tér vissza, s úgy hiszem, nagyon is célzatosan a Rákóczi-induló egy motívumára utal.

14/2

Più mosso $\text{♩} = 92$

p cresc.

Ha a magyar is el-hagy-ja

p cresc.

Ha a magyar is el-hagyja a ma-gyart,

p cresc.

Ha a magyar is el-hagy-ja

p cresc.

32 Ha a magyar is el-hagyja a ma-gyart,

Nem léssz ak - kor o - lyan a - ki ve - le tart, Úgy el - tú - nik

a ma - gyart, Nem léssz ak - kor o - lyan a - ki ve - le tart,

Nem léssz ak - kor o - lyan a - ki ve - le tart, Úgy el - tú - nik

34 a ma - gyart, Nem léssz ak - kor o - lyan a - ki ve - le tart,

A 4. versszak még gyorsabb tempót, valódi induló-karaktert hoz, melynek mozgalmasságát a sokszor ismétlődő „Föl székely, föl!” szöveg harcba hívó, trombita-jelre emlékeztető motívuma csak fokozza. Korálszerűen kiszélesedő ütemek hívják fel a figyelmet a klasszikus finale-hagyomány szerint megjelenő dúr rész kezdetén a mű egyik főgondolatára: „Mert végtére szabadokká kell lennünk.” A darab legvégén ugyancsak kiszélesedő tempóval emeli ki a zene az alapgondolatot a harci riadó közben:

14/3.

The image shows a musical score for the piece "Föl székely, föl!" by Zoltán Kodály. The score is in 14/3 time and marked "Con moto". It features four vocal parts (Soprano, Alto, Tenor, Bass) and a piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian. The score is divided into two systems, with measures 80-83 in the first and 84-87 in the second. The tempo changes from "Sosten. tempo" to "tempo".

80 A magyarnak él-ni-e kell ö-rök-ké. Föl székely! Föl székely föl! föl! Föl székely föl! Közös az el-len-
Sosten. tempo Közös az el-len-só - günk.

84 És nem szabad rab-nak len-ni - e töb - bé! Föl, szé-kely, föl! Föl, szé-kely, föl! Föl, szé-kely, föl! Föl, szé-kely, föl!

Kodály érthető módon a túlságosan korhoz kötött, talán túlságosan romantikus utolsó két szakaszt elhagyta Petőfi költeményéből. A szövegválasztás, a népzene és magyar történelmi zenei hagyományt idéző dallamok, a feldolgozás szerkezete és a keletkezés ideje aligha hagynak kétséget Kodály szándéka, mondanivalója felől.

Ugyanezt a buzdító, harcba hívó hangot szólaltatja meg a *Csatadal* kettős vegyeskara.

A ritmikus és melodikus zenei anyagok szembeállítás, az „Előre!” szó harci fanfárijai jellemzik a darabot. A szabadság gondolatának a zeneszerző azzal adott a költőnél nagyobb nyomatékot, hogy az első rész végén a két kórus, szinte egymás szavába vágva összesen kilencszer mondja ki a „Szabadság!” szót, holott Petőfinél mindössze egyszer szerepel!

1944-ben a legsötétebb időkben ismét Petőfihez, kiskunsági, kecskeméti elődjéhez, szellemi rokonához fordult időszerű, sőt korszerű szövegért, hogy mondanivalóját két kórusműben tárja a világ elé, a férfikar keményebb és sötétebb hangjaira bízva. Éppen száz évvel a vers keletkezése után írta meg Kodály a *Rabházának fia* című, sötét színekben izzó rövid férfikarát. Az aláhajló kezdő lokriszi dallam a basszusban kietlenséget és reménytelenséget áraszt. A fájdalom és önemésztő keserűség szavaihoz is megtalálta a

komponista a megfelelő, diszsonanciákban gazdag zenei megoldást. Az utolsó strófában az ítélet napjára gyülekező, haragvó nép képe elevenedik meg a zenében: a leghalkabbtól a legerősebbig növekszik a dinamika, miközben a legmélyebb fekvésből elindulva emelkedik imitációkkal a dallam mind följebb. Kétség és remény rejtőzik az ugyancsak egyre feljebb emelkedő többször ismételt motívumban: „[...] eljön talán” az ítélet ideje. A csúcspont egyszerű akkordikus szerkezetében a három szólam már bizonyossággal mondja ki: „S hazám bilincseit lerontja.” A többi már csak halk epilógus: a nemzet sorsának jobbrafordulása megnyugvást ad az érte küzdő, érte perelő költőnek.

„Petőfi egy kevésbé ismert versében (amit szerettem volna jobban megzenésíteni, mint ahogy tudtam) azt mondja: *emberségünkől álljon fönn hazánk*. Ennek az emberségnek, amit Petőfi kortársaiban keveselt és ébresztgetett, múltunk számos fényes példáját őrzi. Számomra nem kétséges, hogy ez az emberség ma is él, és mennél több magyart sikerül kiemelni a nyomorból és tudatlanságból, annál jobban gyarapodik”¹ - vallotta Kodály Zoltán a béke kérdéseiről szóló 1951-es nyilatkozatában. Ő maga is az emberség és a nemzetért való tettek élesztgetői közé tartozott, s számos esetben hívta segítségül a múlt lelkesítő példáit. Petőfi-kórusai ezek közé a múltidéző, de a jövőért szót emelő művei közé tartoznak. Így a fenti idézetben említett darab, az 1944-ben férfikarra írott *Isten csodája* is. Szerzőjének egyik legnagyobb szabású és legszebb férfikari műve. A harmadik strófát kihagyva foglalta zenébe Petőfi Sándor szavait. Egyszerű és tárgyilagos múltidéző pentatonikus basszus-dallammal indul a darab (megint a letargikus f-moll a hangnem), de hamarosan szenvedélyesre vált: „S ez öngyilkos kéz hányszor szálla ránk!” A refrén halkán, korálszerűen csendül fel. Ez is a történelmet idézi: Liszt reneszánsz zenében gyökerező harmóniavilágát, melyben az egyszerű hármashangzatok is roppant színezeti változatossággal és költői módon gazdagítják a modernebb zenei stílust.²

A be nem gyógyult százados sebekről gyászinduló-karakterrel szól a zene, indulatosan csattan fel a kórus: „Valami rossz szellemtől származónk!”

14/4.

a.) $\text{♩} = 72$ [*quasi Marcia funebre*]

The musical score for part (a) is in 14/4 time with a tempo of 72. It features three staves: vocal, piano, and bass. The key signature has one flat (F major/D minor). The music is marked *pp* (pianissimo). The lyrics are: "Így hor - dozunk sok szá - za - dos se - bét, Keb - lünk soha be nem".

b.) *Tempo* $\text{♩} = 30$ *ff* 3

The musical score for part (b) is in 14/4 time with a tempo of 30. It features three staves: vocal, piano, and bass. The key signature has one flat. The music is marked *ff* (fortissimo) and includes a triplet of eighth notes. The lyrics are: "Va - la - mi rossz szellem - től származánk! gyó - gyul - hatott; gyó - gyul - hatott; Va - la - mi rossz szellem - től származánk! Va - la - mi rossz szellem - től származánk!".

Ezután az eredeti magasságban felhangzó, majd mélyebb fekvésben megismétlődő refrénsor még megrendültebbnek hat. Két versszak idézi fel a tragikus történelmi eseményeket. A tatárdúlásra kemény ritmusokkal, disszonáns harmóniákkal, lehajló, majd indulatosan és képszerűen feltörő dallamokkal emlékezik a zene. A refrén dallama sötétebbre színezve, keményebb harmóniákkal tér vissza. A mohácsi csatátér képét feszültséggel teli hármashangzattal idézi meg a zeneköltő.

14/5.

(b-moll felé)

S ott van k6 Mo - hács... t4
 S ott van k3 Mo - hács... sz4
 S ott van k2 Mo - hács...
 „elhangolás”(?)

Majd kifejező, illusztratív dallam és ritmus társul az évszázados elnyomatásra utaló költői sorokhoz („S készült számunkra a ledölt király / Kardjából a rettentő zabola, / Melytől még most is vérzik szánk!...”). A refrén a legtágasabb felrakásban, hat szólam megrendült, halk koráljával jelenik meg.

Igen, a mű mélypontján vagyunk. A tenor szólam egyedül teszi fel az önmarcangoló kérdést: „Mi lesz belőlünk?”

Fájdalom, aggódás, mélységes hazaszeretet csendül ki az „Óh nemzetem, magyar nép!” egyszerű pentatonikus dallamából, egyszerű harmóniáiból.

14/6.

Più mosso $\text{♩} = 100$

Mi lesz be - lü - lünk?... ezt én kér - de - zém, De
 ezt én kér - de - zém, De
 a sz ezt én kér - de - zém, De

poco sost.

jaj mily ke - ve - sen gon - dolnak ve - le. Oh nem - ze - tém, ma - gyar nép!
 jaj mily ke - ve - sen gon - dolnak ve - le. Oh nem - ze - tém, ma - gyar nép!
 87 mily ke - ve - sen gon - dol - nak ve - le. Oh **Asz** nem - ze - tém, ma - gyar nép!
 II# V I IV II6

Sürgető türelmetlenséggel, három szólamú imitációban hangzanak a buzdító szavak: „Ne csak istenben bízunk, mint bízánk.” A záró dúr szakasz gazdag, orgonaszerű harmonizálással, öt-hat szólamban négyszer mondja el a szinte prófétai tanítást: „Emberségünkben álljon fönn hazánk!” Itt zenében halljuk, kapjuk mindazt, amit Kodály 1951-ben szóban is megfogalmazott. Ezt a mélységesen költői muzsikát, csodálatosan gazdag, bár látszólag egyszerű eszközökkel megírt darabot is az a jövőért harcba szálló, „múlt táplálta gyökérmélyű erő” hatja át, amelyről Illyés Gyula szép Kodály-versében szól.³

Az aggodó és buzdító szavak később, a háború utáni években is időszerűek voltak. 1947-ben ismét Petőfi Sándor költeményeit hívta a zeneszerző segítségül. Tudtommal kecskeméti díszpolgárrá választása alkalmából hangzott el először hangversenyen az *Élet vagy halál* című férfikari mű. Petőfi 1848 szeptember végén írt verséből az általános érvényű sorokat emelte ki Kodály és övezte fel muzsikával. Szinte új költemény született a megzenésítéskor, amely azonban éppen a legértékesebbet őrizte meg, és emelte magasra. Zenei és tartalmi szempontok miatt alakította a zeneszerző úgy a formát, hogy a második versszak négy sora helyett refrénként tér vissza az első strófa vallomásos második fele.

Ez is jellegzetesen zenei formálást kapott azonban az átalakítás során:

Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, MERT ELHAGYOTT,
mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

14/7.

The image shows a musical score for a three-part vocal setting. The top system (measures 13-15) features three vocal lines (Soprano, Alto, Bass) and piano accompaniment. The lyrics are: "Mert el - ha - gyott, mert el - ha - gyott, mert a leg - el - ha - gyot - tabb". The bottom system (measures 16-18) continues the vocal lines with the lyrics: "Min - dēn né - pek közt a föld ke - re - kén." The score includes dynamic markings such as *mf*, *cresc.*, and *f*, and a *dim.* marking in the second system.

Tehát a csúcspontra nem két, hanem három lépcsőn ágaskodik fel a három- majd négyszólamú és egyre gazdagodó harmonizálású zene. Sőt, mindkét strófában meg is ismétli Kodály ezt a záró két sort a nagyobb nyomaték kedvéért. Szeretet, féltés és sajnálat dallama

ez a refrénelódia. A kóda szerepét betöltő utolsó versszak a költeményben is záró szakasz. Ismét érdekes és meggyőző zenei-történeti „szerepjátásra” vállalkozik Kodály. Szinte Liszt indulóinak hangvételével harsan meg a „Föl, nemzetem!” hívó szava.⁴ Konkrét zenetörténeti idézetre is alkalom kínálkozik. Amikor a hajdani hősöket, Rákóczit idézi meg Petőfi verse, felhangzik a férfikarban a Rákóczi-nóta Kodály által máskor is felhasznált szomorú-szép dallama és szövege.⁵ A leghalkabban, mintegy a múlt ködén át:

14/8.

Sosten.
pp
 Rá - kó - czi - ig, Szé - gény ma - gyar nép! Mi - kor lesz már ép?
 Rá - kó - czi - ig, Szé - gény ma - gyar nép! Mi - kor lesz már ép?
 (Dallam)
 65 Rá - kó - czi - ig, Szé - gény ma - gyar nép! Mi - kor lesz már ép?

Erre megint a többször ismételt harci riadójel válaszol mind gazdagabb harmóniákkal. A diadalmas befejezés előtt még egy említésre méltó pillanat van: a legsötétebb színezetű hangnemet (8 b!) megjáró unisono „a sárba és vérbe fült ellenség táborát” rajzolja elénk szuggesztív zenei képpel.

14/9.

ff *mi*
 el fog - ja lep - ni ár - nyé - kunk A sár - ba és vér - be fült
 El fog - ja lep - ni ár - nyé - kunk A sár - ba és vér - be fült
 78 El fog - ja lep - ni ár - nyé - kunk A sár - ba és vér - be fült

8
 el - len - ség tá - bo - rát!
 el - len - ség tá - bo - rát!
 81 el - len - ség tá - bo - rát!

Ismételten Lisztet említettük Kodály Petőfi-kórusairól szólva. A tudós és nevelő Kodály gyakran hozza fel példaként a XIX. század közepi irodalom és zene kérdéseit. Tudjuk, hogy a kor legkiválóbb zeneszerzői, köztük Liszt sem jutott el, amint Erkel vagy Mosonyi sem, az igazi, a parasztság által megőrzött legősibb népzenekeincs megismeréséhez. Ennek tudatában Kodály kulturális és történelmi hivatásának tartotta, hogy az európai zenei örökséget összeötvözze a népzenevel és a magyar zene más értékes emlékeivel is. Így kapott helyet műveiben többek között a kuruc kor hangja és a verbunkos. Hivatásának érezte, tudta, hogy ami a korábbi időkben kényszerűségből elmaradt, azt pótolja. E kérdésről 1960-ban a

Tudományos Akadémia Erkel-emlékülésén mondotta: „Általában, nemcsak nálunk, a zene egy-két nemzedékkel később fejlődik a többi művészetnél. Erkeltől sem lehet számon kérni, hogy nem érte el azt zenében, amit Petőfi, Arany az irodalomban. Ehhez az ő korában még rengeteg előzmény hiányzott.”⁶ Máskor így írt az 1850-es évekről: „Zenéjéről el lehet mondani, hogy zenei Petőfije nincs ennek a kornak, csak Petőfi-utánzói vannak”,⁷ a nótaszerzők. Magát tehát kimondatlanul, de zeneműveibe írva egyértelműen Petőfi utódjának, zeneszerző-társának tartotta. Erről szól számos írásában, amikor a népköltészetet és a népzene termékenyítő szerepét hangsúlyozza az európai rangú nemzeti művészetben, párhuzamba állítva Arany János és Petőfi népiségét a maga és Bartók törekvéseivel.

1948. március 21-én, a Tudományos Akadémia rendkívüli ünnepélyes közülésén mondott elnöki megnyitójában is Petőfit idézve beszélt saját kora, ezen belül az Akadémia problémáiról: „Amit Petőfi felpanaszol, hogy nálunk sok szellemi kincs megy veszendőbe,

Vagy az ínség zivatarja,
Őket messze elsodorja,
Messze tőlünk a világba,
Idegen nép kincstárába –

ma is igaz. Ma is számos magyar származású művész és tudós dolgozik külföldi munkahelyeken, s az őt ért elismerés java a neki otthont adó országra haramlik. S még csak szemrehányással sem illethetjük a fészekhagyókat. Mert, ha itt maradnak, képességeik elsorvadnak.

Ez a jövő nagy célja: talajt, otthont teremteni hazánkban a tudománynak, művészetnek, hogy senki se legyen kénytelen kivándorolni, csak azért, mert tehetségét itt nem tudja kifejleszteni, s mert nincs, aki megérti.”⁸

Az idézett Petőfi-vers akkor már hónapok óta zenébe foglalva készen állt, s bár ajánlása a Pécsi Bőrgyári Dalárdának szól, először Kecskeméten hangzott el 1947. december 16-án. Címe: *A magyar nemzet*. A teljes verset megzenésítette Kodály, megjelölve egy részt, amely kihagyható, ha túl terjedelmesnek mutatkozik a darab. A megzenésítésre utaló első jeleket egy régi Petőfi-kötetbe írta a komponista, abba, amelyet érettségiző diákként 1899-ben vásárolt. A változatos tartalomnak megfelelően gazdag zenei képekkel bomlik ki a Petőfi-költemény a vegyeskari műben. Most csak néhány különösen szép pillanatát említjük meg. A zeneszerző szeretettel rajzolta meg darabjában a rónák aranysárga kalászóceánját, de az ostorozásra is van hangja, amikor azt mondja:

14/10.

The image shows a musical score for the song 'A magyar nemzet' by Kodály. It features a vocal line and piano accompaniment. The lyrics are: 'Csak a magyar büszke-ségét, Csak ezt nemle-ges-sé-tök!'. The score is in G major and 2/4 time. The piano part is marked with 'f' (forte) and 'ff' (fortissimo). The vocal line is marked with 'f' and 'ff'. The score is numbered 86 at the bottom left.

Különös pillanata a darabnak, amikor régies-modern hangközpárhuzamokkal festi a nemzethalál képét:

14/11.

(♩ = 44)
pp
„Élt egy nép a Ti-sza tá - ján, Szá - za - do-kig lom-hán, gyá - ván.”
112 *coll'ottava*

Erről a mélypontról emelkedik fel a darab a talán nem pusztába kiáltott záró kérdéshez: „Oh hazám, [...] Mikor ébredsz önérzetre?”

14/12.

ff *allargando*
Mi-kor ébredsz ön-ér-zet - re? Mi-kor ébredsz ön-ér-zet - re?
ff
Mi-kor ébredsz ön-ér-zet - re? Mi-kor ébredsz ön-ér-zet - re?
129 *ff* Mikor?
Mi kor? Mi-kor? Mi - kor?
Mi-kor? Mi-kor? Mi - kor?
Mi-kor? Mi-kor? Mi - kor?
135 Mi-kor? Mi - kor?

A szónok Kodály is idézte Petőfinek ezt a kérdését 1955-ben, a Bartók halálának tizedik évfordulóján elmondott beszédében. „[...] a magyar műveltség eddigi típusát át kell formálni olyanra, hogy a zene is szerves része legyen. Ezzel nemcsak a zene, hanem a nemzettéválás ügyét is szolgáljuk. Petőfi szemrehányóan kérdi a nemzettől: »mikor ébredsz önérzetre?« Nos, Bartók művei erre az önérzetre is tanítanak, mégpedig minden internacionalizmus ellenére, sőt talán éppen azért: magyar önérzetre, magyar bátorságra.”*

Magyar önérzet és kultúra az egyik oldalon, más népek megbecsülése és európai műveltség a másik oldalon. Kodály ebben ismerte fel a magyarság egyik alapvető történelmi és kulturális problémáját. E kérdéshez is talált példát Petőfi életében. Az 1939- ben *Mi a magyar a zenében?* címmel írt tanulmányából idézem:

„Ellentmondásnak látszik, de igaz: minél több közünk van az európai kultúrához, annál nagyobbra nő a magunké is. Elég nagy költőinkre gondolnunk. Petőfi huszonöt éves korára még csak németül, franciául, angolul tanult meg a latin mellett. Ha tovább él, bizonyára társa lesz Aranyak görög és olasz tanulmányaiiban. Az elzárkózás, műveletlenség a nemzeti vonásokat is elsorvasztja.”⁹

A magyar önérzetet és a szabadságszeretetet ébresztgette Petőfi oly sok verse között a *Nemzeti dalban* is. 1955-ben a Néphadsereg Énekkarának írta Kodály nagyszabású férfikari művét. Az érett Kodály-stílus gazdag eszköztára segítette a vers zenébe ültetését. A refrénnek, variálásnak és egybefoglalásnak Kodály itt is páratlan mestere. Az egyszólamú bemutatkozástól mind felfokozottabban, egyre dúsabb harmonizálással jelenik meg újra meg újra a versszakokat lezáró gondolat. Az egység és változatosság minden jó műalkotásban érvényre jutó elve kap itt is meghatározó szerepet. A kezdő dallamot befejezésül visszaidézi, a basszus szólamban, s ezzel a mű kódájában kiemeli a legfontosabb mondanivalót:

14/13.

The image displays three systems of musical notation for the song 'Nemzeti dal'. Each system consists of a vocal line (soprano/tenor) and a bass line. The lyrics are in Hungarian. The first system (measures 95-96) features the lyrics: 'ném lé-szünk! Es - kü-szünk, hogy ra-bok to-vább'. The second system (measures 97-98) continues with: 'ném lé-szünk! Talp - ra ma-gyar, hi a' and 'ném lé-szünk! Ném lé-szünk, ném lé-szünk, ném lé-szünk,'. The third system (measures 99-100) concludes with: 'ha - za, ltt az i - dó, most vagy so - ha!' and 'ltt az i - dó, most vagy so - ha, most!'.

Túl azon, hogy Petőfinek néhány versét Kodály zenébe foglalta, túl azon, hogy példáját, gondolatait írásaiban, beszédjeiben felidézte, egész művészetét a Petőfi és Arany járta út folytatásának vallotta. 1950-ben a Fölszállott a páva zenekari változatok egyik előadásához mondott bevezetőjében találjuk meg e kérdés összefoglalását:

„A magyar műzenei törekvések hosszú sora sikertelen volt, mert nem a népzeneben gyökerezett, hanem különféle idegen formák utánzásával próbálkozott, mint annak idején az irodalomban a németes, franciás, latinos iskola.

A magyaros iskolát eleinte lenézték, míg végre Petőfivel, Arannyal győzedelmeskedve olyan utat mutatott, melyről azóta sem tért le igaz magyar író.

De nemcsak az irodalomnak, minden más művészetnek is ők mutatták meg a helyes utat.

Ezt az utat járjuk a zenében évtizedek óta,

Kodály a zeneszerző és tudós felismerte ezt az utat, s vállalta a reá váró feladatot; ha az irodalomhoz viszonyítva megkésve is, de megteremtette Bartókkal közösen a klasszikus magyar zenét. Ennek a nemzeti klasszicizmusnak értékes darabjai Kodály Zoltán Petőfi Sándor verseire írott kórusművei is.

Jegyzetek

- ¹ A békéről. In.: Vt. 1. 224.1.
- ² Részletes elemzését ld. a Variáció és refrén Kodály Zoltán kórusműveiben c. írásban.
- ³ Illyés Gyula: Bevezetés egy Kodály hangversenyhez. Ld. többek között (a költő kéziratának hasonmásában is) az így láttuk Kodályt című kötetben. Szerk.: Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1994. 186-188.1.
- ⁴ Erről és a Kodály Petőfi-kórusaiban fellelhető további Liszt-párhuzamokról bővebben ld. Ittzés Mihály: Kodály és Liszt. In: Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence emlékezete. Szerk.: Bónis Ferenc. Kecskemét, 1992. (71-89. 1.) 76-81. 1.
- ⁵ E dallam idézettel, s általában a historikus idézetekkel kapcsolatban ld. Bónis Ferenc: Történelmi jelképek a magyar zenében a nemzeti romantika korától – Kodályig. In: Kodály emlékkönyv 1997. Szerk.: Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1997. (10-27. 1) 24. 1.
- ⁶ Erkel Ferencről. In: Vt. II. 413.1.
- ⁷ A magyar karének útja. In: Vt. I. 54.1.
- ⁸ Vt. II. 320.1.
- ⁹ Bartók halálának tizedik évfordulóján. In: Vt. II. 469.1.
- ¹⁰ Vt. I. 78.1.
- ¹¹ Vt. 1.221.1.

A képek forrása:

Kodály Zoltán (kodaly.hu)

Petőfi Sándor (magyarnemzet.hu)